

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARDIŃ DÓRETIWSHILIK QÀBILETIN RAWAJLANDIRIW

Pishaddinova Shahnoza Baxitbay kizi
*Àjiniyaz atındaǵı Nòkis màmleketlik
pedagogikalıq instituti Baslawish tàlim
fakulteti 3- basqısh talabası*

Annotaciya. *Bul maqalada baslawish klass oqıwshılarınıń dóretiwshilik qàbiletin rawajlandırıw haqqında maǵlıwmatlar berilgen.*

Gilt so'zler: *dóretiwshilik, tàrbiya, qàbilet, bilim, itibar, tàlim, shaxs, kónlikpe, gúrriń, ertek.*

Tàlim-tàrbiya máselesi insaniyat tariyxında eń tiykarǵı hám baslı másele bolıp kiyatır. Óytkeni hárбір insannıń, hár qanday jámiyettiń rawajlanıwı, kamal tabıwı tàlim-tàrbiyaǵa barıp taqaladı. Sonlıqtan da, húrmetli birinshi Prezidentimiz Í.A.Karimov «Men Abdulla Avloniydın “Tàrbiya biz ushın ya òmır ya ólim, ya qutılıw-ya apatshılıq, ya saadat – ya pàleket máselesi” degen pikirin kóp oylayman»¹ - dep jazadı.

Balanıń ózin-ózi dóretiwshilik rawajlandırıwı zárúrligi, erkin pikirlewi, onıń individual qızıǵıwshılıqların esapqa alıw zárúrligi hám basqalar haqqındaǵı ideyalar hám túrlı variantlarda tákirarlanadı. Biraq, sonıń menen birge, tàrbiya hám tàlim kóbinshe shaxstıń ózin-ózi rawajlandırıw tàrbiyalıq processine tosqınlıq qıladı, onıń dóretiwshilik baslanıwı aldınan «tayarlangan ramkalarǵa» kúsh penen kiritiwge hám oqıw rejelerin ańsat joldan alıp barıwǵa háreket etedi.

Túsinik hám fantaziyaǵa biziń mekteplerimizde itibar berilmeydi, dıqqat hám yadta saqlawǵa kóbirek itibar beriliwine hayran bolmasaq ta boladı. Dıqqat penen tınlaw hám tırısıp este saqlaw qàbiliyeti usı künge shekem úlgi bolatuǵın oqıwshınıń pariqlı qásiyeti esaplanadı.

Dóretiwshilik neden baslanadı? Dóretiwshilik túsinikleriniń baslanıwı balalardıń oyınlarında sáwlelenedi. Oyin – bul bastan keshirilgen túsinikler haqqındaǵı yadnamalar ǵana emes, bálki olardıń dóretiwshilik qaytadan islep ózlestirilgeni, ol processte bala óziniń qızıǵıwshılıqları hám talaplarına juwap beretuǵın jańa reallıqtı jaratıw ushın usı tájiriybelerdi birlestiredi. Bunın ushın bala dóretiwshilik umtılıwlarına bay bolǵan shàrayatta ósiwi kerek»².

Dóretiwshi shaxstıń ózine tán qásiyetleri qanday? Dóretiwshilik - pikirlewdiń original usılınıń sinonimi, yaǵnıy ádettegi qabıl qılınǵan shegaralardı buzıw qàbiliyeti bolıp tabıladı. Dóretiwshilik aqıl – bul aktiv, qızıǵıwshılıq penen izlew, basqalar mashqalalardı kórmegen jerde olardı taba alatuǵın aqılı esaplanadı. Dóretiwshi shaxs

¹

² Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Т, 2006 й. 24-б.

özgerip turatugin jağdayda ózin suwda júrgen baliqtay sezedi, basqalarğa qáwip barday túyilgen jerde, ol hesh kimgе baylanisli bolmağan halda, erkin rawishte qararlar qabil etiw qabiliyetine iye. Hár bir sabaq balanin qabiliyetinin ushqinlarin jalınlandıra alatuğın kishi bir ashılıwday ótiwi zárúr. Átiraptağı álem hám ózin anlawdağı kishi jetiskenlikler de pútkil oqıw iskerligin ájayıp hám jılwalı etedi. Balalar ushin klaslasları aldında ózin kórsete alıwı, nelerge qurbı jetetuğınlıgın dáliylley alıwı júdá áhmiyetli esaplanadı. Bunin ushin olarğa imkaniyat jaratıw zárúr.

1-klass ushin sabaqlardı oqıwshılar túsinikleri járdeminde tawsılmas sayaxat járdeminde shólkemlestiriw múmkin. Oqıwshılar dáslepki qıyalıy usılların úyrenedi hám bulardıń tiykarında qızıqlı waqıyalar, gúrrińler, jumbaqlar, qosıq hám ertekler júzege keledi. Balalar dóretiwshiligi oqıw processine baylanisli rawishte bargan sayın basqarılıwshań bolıp baradı. Oqıw jılınıń aqırına kelip oqıwshılar erkin túrde gúrriń hám ertek dúziw usılların jeterli dárejede ózlestirgen bolıwları kerek hámde sistemalardıń ishki dúzilisi menen de tanısıp, olardıń bólinbeleri hám ne ushin xızmet qılıwın úyreniw ushin dáslepki qádemler qoyılıwı kerek.

2-klasta oqıwshılar bir qansha nárselerdi erkin orınlay aladı. Oqıw jılı sońında oqıwshılar sabaq teması menen baylanisli tayanış sóz hám túsinikler tiykarında kishi gúrriń, waqıya, erteklerdi dúze alatuğın bolıwları kerek.

Bul dáwirde balalar erkin túrde sistemalardı tabıw, olardıń qanday bólimlerden dúzilgenligin, qanday qásiyetlerge hám belgilerge iye ekenligin, ne ushin xızmet etedi hám basqa sistemalar arasındağı baylanislılıgın anlap jetiwi kerek.

3-klasta oqıwshılardıń iskerlik ortalığı hár túrli boladı. Balalar sabaqlıqtağı temalar tiykarında dúzgen jańa oqıw gúrriń yamasa túrli pánlerge baylanisli erteklerden jańa «Ertekler kitabı» qalıpleseı. Sistemalardı bólimlerge bóliw hám sistemalar aralıq baylanislılıq kónlikpesi avtomatik dárejege erisiledi, 3-klass xızmetinin tiykarğı bağdarı kartotekalar jıynaw izligin bile alıwları kerek.

3-klass oqıwshılarının qızığıwları da túrli bolıp, olar ózlerin qızıqtırıp atırğan tarawları boyınsha juwap alıwdı qáleydi. Berip atırğan sorawlar hám juwapları bolsa hár túrli tarawlardan bolıwı múmkin.

4-klasta oqıwshılar anısat hám erkin halda túrli gúrrińler hám erteklerdi dúze aladı. Olardıń arasında mektep bağdarlamasına say «Ertekler kitabı» dúziledi.

Oqıwshı sistema bólimlerin tańlawdı hám qásiyetlerin erkın halda ámelge asıradı. Biraq 4-klasta tiykarğı is izertlewshilik iskerligi hám kartoteka dúziwge qaratılğan boladı³.

Hár bir sabaq balanin qabiletinin ushqinlarin jalınlandıra alatuğın kishi bir ashılıwday ótiwi zárúr. Átirapirapımızdağı álem hám ózin anlawdağı kishi

³ Бошланғич таълим.// 2010йил, 2-сон, 11-б.

jetiskenlikler de pútkil oqıw iskerligin ájayıp hám jılwalı etedi. Balalar ushın klaslasları aldında ózin kórsete alıwı, nelerge qurbı jetetuǵınlıǵın dálilley alıwı júdá áhmiyetli esaplanadı. Búgingi kúnde ilimiy, stilistik ádebiyatlarda "dóretiwshilik qábilet" sıyaqlı atamanı ushıratıp atırımız. Bul atamalardıń ádebiyatlar betlerinde payda bolǵanlıǵı da tosınnan emes.

Dóretiwshilik sóziniń leksikalıq mánisi: «jaratıw», «jańalıqlar ashıw» sózlerine sáykes keledi.

Dóretiwshilik iskerliginiń túrli jaǵdaylarında payda boladı. Qızıǵıwshılıq, umtılw hám basqalar dóretiwshiliktiń insan sanasında eń joqarı tárizde payda bolıwınan, kórinetuǵın procesin óz ishine aladı. Shaxsda iskerlik mútajligi iskerlikte jańa ilgeri maqset etip qoyılmaǵan, sheshiwshi qural bolıp esaplanbaǵan umtılw bolıp tabıladı. Dóretiwshilik- sapa tárepten jańa, materiallıq hám ruwxıy baylıqlar jaratıwshı insan iskerligi procesi. Dóretiwshilik ózinde insanniń miynette kórinetuǵın bolǵan qábiletin ańlatadı. Obiektiv álem nızamlıqların biliw tiykarında hár túrli social mútajliklerin qánaatlandıratuǵın jańa haqıyqattı jaratatuǵınday miynet dóretiwshilik bolıwı múmkin. Dóretiwshilik túrleri qurılısshılıq iskerligi menen belgilenedi: oylap shıǵarıwshı, shólkemlestiriwshi, miyneti ilimiy hám kórkem miynet hám basqalar. Dóretiwshilik iskerlik ushın múmkinshilikler social múnasibetlerge baylanıslı. Búgingi kúnde gárezsizlik sebepli ámelge asırılıp atırǵan tálim reformaları óz jumısına dóretiwshilik jantasıwshı, pán, texnika, kórkem óner, óndiristiń jedel rawajlanıwına óz úlesin qosatuǵın joqarı maman kadrlar tayarlawǵa baylanıslı. Soǵan kóre, jámiyet rawajlanıwı talaplarınan kelip shıqqan halda hárbir oqıwshınıń dóretiwshilik ruwxında tárbiyalaw zárúrli hám zárúr bolıp tabıladı. Psixolog alım N. D. Levitov dóretiwshilik iskerlikti tómendegi kriteriyalar tiykarında payda bolıwın tastıyıqlaydı:

- oylawdıń gárezsizligi;
- oqıw materialınıń ózlestiriliwi, tezligi hám bekkemligi;
- standart bolmaǵan wazıypalardı sheshiwde, intellektual shamalawdıń tezligi;
- úyrenip shıǵılıp atırǵan hádiyselerdiń mánisine tereń kirip barıw arqalı zárúrli bolmaǵan narselerden áhmiyetlisin ajırata biliw.

Juwmaqlap aytqanda, baslawısh tálimde oqıwshılar dóretiwshilik qábiletin qalıplestiriw shárt-shárayatları degende, áwele áne sol shárt-shárayatlardıń payda bolıwı, ámelge asıwı hám de rawajlanıwı procesi túsiniledi. Olar tómendegilerden ibarat:

Oqıwshılar dóretiwshilik iskerligin qalıplestiriwde olardıń buǵan baylanıslı iyelewi kerek bolǵan bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybeleri.

Dóretiwshilik qábilette qáliplestiriwde teoriyalıq bilimler menen ámeliyattın baylanıslılıǵı.

Dóretiwshilik iskerlikte qáliplestiriwge tiyisli shınıǵıwlar evristika mashqalalı jaǵdaylar jaratıw.

Oqıwshılardıń dóretiwshilik iskerligin qáliplestiriwge texnologiyalıq jantasıw. Dóretiwshilik qábiletlerdi rawajlandırıw mashqalasın analiz qılıw bul kontsepciyaǵa kiritilgen quram menen belgilenedi. Kóbinese kúndelik qıyal dóretiwshilik qábiyet hár qıylı kórkem iskerlik túrleri, shıraylı sızıw, qosıq jazıw, muzıka jazıw qábiletleri menen belgilenedi. Biraq, dóretiwshilik qábiletler, olardıń dúzilisi hám xarakterli qásiyetleri, "dóretiwshilik" hám "qábiyet" túsiniqlerin kórip shıǵıwdı belgileydi. Búgingi kúнге shekem filosofiyalıq, psixologiyalıq, pedagogikalıq ádebiyatlarda dóretiwshilik tariypine hár qıylı jantasıwlar bar. Tiykargı qıyınshılıq birinshi náwbette bul kontsepsiyanıń tikkeley operatsion, psixologiyalıq quramınıń joq ekenligi menen baylanıslı; bul házirge shekem dóretiwshilik tariypinen paydalanıwdı tek onıń ónimi - jańasın jaratıw arqalı túsindiriwi múmkin. Filosoflar dóretiwshilikte materiyanı rawajlanıwı, onıń jańa formaların qáliplesiwı, payda bolıwı menen birge dóretiwshiliktiń júdá kóp formaları ózgeriwı ushın zárúr shárt retinde belgileydi. Filosofiyalıq enciklopediya dóretiwshilikte sonday tariypleydi: "Dóretiwshilik - bul hárdayım jańa zatları oylap tabıwǵa tartatuǵın iskerlik".

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Barkamol avlod orzusi. T.: «Шарк», 1999 й., 3-б.
2. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Т, 2006 й. 24-б.
3. Бошланғич таълим.// 2010йил, 2-сон, 11-б.